

KATOLIKUS KÁNTORLAPOK

— Szerkeszti: Balogh Piusz O. Praem. —

Guzsik Tamás

A Szent Istenszülő ábrázolásai

Szűz Mária életéről az evangéliumokból viszonylag keveset tudunk, elsősorban Jézus születésével és gyermekkorával kapcsolatban említik. (Mt 1,16–2,11, L 1,27–2,34) Jézus működése során találkozunk említésével a kánai menyegzőn (J 2,1–5), húsvét után pedig a jeruzsálemi apostoli gyülekezetben. (Act 1,14) A II. században keletkezett apokrif irat, az ún. Jakab-protoevangélium Mária életét mondja el a betlehemi gyermekgyilkosságig. A rendkívül népszerű irat jól mutatja a II. századi kereszténység Szűz Máriával kapcsolatos hitvilágát. A középkor ábrázolásai ebből az iratból merítettek a legtöbbet.

Az első századok keresztényei — más képekhez hasonlóan — különösen kerülték Szűz Mária ábrázolását. Az egykorú misztériumvallásokban gyakran volt a kultusz tárgya egy istennő (Ízisz, Istár) vagy a termékenységet megtestesítő nőalak (Kybelé, Magna Mater). A keresztények még a látszatát is kerülni akarták az említett vallásokkal való kapcsolatnak és a bálványimádásnak. A katakombákban a IV. század elején föltűnő „orans” (imádkozó) nőalakban a kutatók egy része az értünk közbenjáró és imádkozó Szűz Máriát véli fölfedezni. Az V. századtól főleg keleten kezdődött el a Szent Istenszülő megjelenítése, kezdetben a kisművészetben (fém, elefántcsont, könyvművészet), később táblaképeken, falfestésen, mozaikon. A Krisztus isteni és emberi természetével foglalkozó viták (arianizmus, nesztorianizmus, monofizitizmus) többé-kevésbé mariológiai vitákká is váltak (Theotokos–Christotokos, Isten-szülő vagy Krisztus-szülő). A nesztorianizmust elítélő Efezusi Zsinat (431) megerősítette a Szűz Máriára mint Istenanyára vonatkozó korábbi tanítást, s ezzel a Mária-tisztelet új lendületet vett.

Bizáncban a Szűz Mária-képeknek (ikonoknak) különböző típusai alakultak ki. A VI. századi legenda szerint a Szent Szűz első képét Szent Lukács evangélista festette. Ez vált a bizánci Mária-ikonok archetípusává és terjedt el a VIII. századra. Ugyanekkor az ábrázolások körében kialakult valamiféle kanonikus rend, körülhatárolva azokat a jeleneteket, amelyeket Szűz Mária életéből ábrázoltak. A leggyakoribb a már említett „Maria Theotokos” (Szent Istenszülő) típus: trónoló Madonna a karján a gyermek Jézussal. Ezen belül külön változat volt

a konstantinápolyi „Hodégétria” (Vezető, vak-vezető) vagy az egyedi csodákkal híressé vált ikonok sora (pl. „Trirucsica” — Háromkezű Madonna). Szintén keleten terjedt el a „koimészisz” vagy „uszpenyie” típus: Szűz Mária elszenderülésének ábrázolása. Ennek jellegzetessége, hogy az apostoloktól körülvevett holttest fölött Krisztus vagy egy angyal lebeg és Szűz Mária lelkét csecsemő formájában emeli az égbe.

Az egész középkori ikonográfiában lényeges szabály volt, hogy Szűz Máriát csak Istenanyaként (karján Jézussal) vagy Jézussal együtt volt szabad ábrázolni (Jézus születése, Jézus bemutatása a templomban, menekülés Egyiptomba, Kálvária-jelenet, Jézus siratása, stb.). Ez alól az egyetlen kivétel az angyali üdvözlés (örömhírvétel) képe volt, ahol viszont a Szűz Mária mellett álló vagy térdelő Gábel arkangyal és más, egyértelmű utalás jelezte a történetet (esetleg szövegszalagra írva a párbeszéd is megjelent, L 1,26–38). Az önálló, transzcendens megfogalmazású Szűz Mária-képeket többnyire az Apokalipszis leírása ihlette (Ap 12,1–2), s a barokk kortól váltak általánossá. A XIX–XX. századi jelenések (Lourdes, Fatima) Szűz Mária ábrázolásának új típusait teremtették meg.

Összeállításunk során nem érdektelen áttekinteni, hogy a Szűz Mária-ábrázolás és -tisztelet hogyan alakult az örmény egyházban. A fejlett antik szobrászat és mozaikművészet (Garni, Erebuni, Artasat) alkotásai mint „pogány” művek a kereszténnyé vált Hajasztánban nem voltak népszerűek, s a kereszténység első templomaiban kerültek a figurális ábrázolásokat. A VII. századtól pedig az arab hódítás és az iszlám közelsége akadályozta a szobrászat kibontakozását. 431 után a nesztoriánus keleti szír (kappadókiai) egyházzal megszakadt a kapcsolat. Talán nem véletlen, hogy — éppen a nesztoriánus tanítással szemben — ekkortájt erősödik meg az örményeknél a Szent Istenszülő tisztelete: az V. században gyakorivá vált a templomok védszentjének Szűz Máriát választani. A VII. századtól lett általános, hogy a templom titulusától függetlenül az oltárra a Szent Istenszülő képét helyezték. A dvini székesegyház VI. századi kőfaragványai között található egy dombormű, amely a karján Jézust tartó Szűz Máriát ábrázolja. Ismereteim szerint ez a legkorábbi Szent Istenszülő-kép az örmény területen. A VII. században, az arab hódítást (654) megelőző időben épült thalini székesegyház faragványai között szintén van egy Madonna-dombormű, bizánci típus szerint két angyal között trónolva. Nyugati mintára a kapu oromzatán elhelyezett figurális domborművek csak a XIII–XIV. században fordulnak elő, csekély számban (Arszni — 1321, Gosavank — 1213, Noravank — 1339 stb.).

Egyedülálló alkotás az örmény épületszobrászatban Aghtamar Szent Kereszt-temploma (915–921). Szokatlan módon a tematikus domborművek az épület külsejét díszítik. A propagatív mondanivalót elsősorban a nagyszámú, a templomon kívül lévő zarándoknak szánták. A bibliai jelenetek és a szentek sorában kiemelkedő művészi alkotás az „Aghtamari Madonna”: bizánci hatást mutató trónoló Szűz Mária, karján Jézussal, mellettük térdelő angyallal. Különlegessége az ábrázolásnak, hogy az alakok mosolyognak! Sem az örmény történelemnek,

sem az örmény ábrázolásoknak nem jellemzője a mosoly, mégis itt, az aghtamari zarándokhelyen a Szent Istenszülő képe rámosolyog az érkező és tőle közbenjárást, segítséget kérő zarándokokra.

(Megjelent az Ararát 2000. október 31-i számában)

Diszkóznak!

Balaton. Június. Jézus Szívének ünnepe. Holnap egy egész napos rendezvény lesz a plébánia szervezésében lenn a Balatonparton, sok-sok változatos programmal. Nekem is ott kell lennem. Lelkes fiatalok egy budapesti csoportja jön énekelni délután, a szentmisén is és a késő esti virrasztáson is — köztük régi ismerőseim, egykori közösségtársaim, Krisztusban testvéreim. Ma délelőtt már eljöttek s kiálltak egy színpadra a szemben lévő általános iskola elé. A kijövő diákoknak, tanároknak, járókelőknek zenélnek, evangelizálnak. Hívogatnak a holnapi alkalomra. Ebédelni menve elhaladtam mellettük. Addig nem tudtam, hogy ők, de közelebb érve a dalok szövegeit hallva kitűnt, hogy ők azok. Tovább haladva ismét csak a lágy, könnyűzene volt hallható. Leültem és elgondolkodtam egy kicsit...

Ez a zene most itt szól a szabadban, de ez szól a templomban a szentmisén is, ha ők játszanak, ez szól minden közösségi alkalmon, ez a virrasztásokon, a szentségimádásokon, a vidám együttléteken, az esküvőkön, a kereszteleseken... S hallom magamban rögtön a gitáros egyházi énekeket támadók elleni érveket: „Ez fogja meg, ez szólítja meg a fiatalokat, a társadalom bizonyos rétegeit! Ez az eszközünk. Ez Isten eszköze. Isten nem azt kérdezi a számadáskor, hogy milyen zenét játszottál, hanem hogy hány embert vezettél Krisztushoz!...” Álljunk meg! Álljunk meg! Baj van ezzel az érveléssel, mert sosincs megkülönböztetve az általában való muzsikálás és a szent cselekmények alatti éneklés. Én pedig nem tudok megkülönböztetés nélkül lenni! Nem szidom ezt a zenét, bár mihelyt egy zsongó háttérből értelmem és szívem elé megfoghatóan odakerül, émelyeg a gyomrom. Mégsem szidom. De a szent liturgián ezek a gerjesztett érzelmek és hullámmzó, követhetetlen vágy-gondolat-érezésgomolyok — úgy gondolom — tarthatatlanok! A dicséret nem eszköz, hanem dicséret.

Valaha, ifjú lélekkel magam is kapcsolatba kerültem ezekkel az énekekkel, sőt még misén is nagy lelkesen énekeltem azokat. Ám bennem szakadék-érzés támadt az akkori és a korábbi vallásgyakorlatom között — utólag tudom, hogy ez csak egy érzés volt, nem kellett volna feltétlenül így lennie, de így volt. Nem gondoltam semmire, csak arra, hogy akkor minden más lett, de hogy pontosan mi, azt nem tudtam. Eleinte vonakodtam elfogadni primitívsége miatt ezt a muzsikát, később azonban hallgatólagos elfogadása együtt járt egy mélyebb elköteleződéssel bennem Isten felé. Együtt járt vagy párhuzamosan haladt? A lágy dallamok uralmát éreztem magam körül, ezt sugallta mindenki, tudat-